

Militærhistorie

Atlantvolden i Nordjylland

(https://krigsvidenskab.dk/application/files/1415/8315/2067/Skaermbillede_2020-03-02_kl._13.18.08.png)

(https://krigsvidenskab.dk/application/files/1415/8315/2067/Skaermbillede_2020-03-02_kl._13.18.08.png)

()

Titel: Atlantvolden i Nordjylland.

Forfattere: Jens Andersen, Chrestina Dahl, Knud Knudsen og Henrik Gjøde Nielsen.

Udgivet af: Museum Thy.

Sider: 2 bind, 600 sider, rigt illustreret med fotos og kort.

Vejl. Pris: 499,95 DKK.

Faner: 4 ud af 5.

Anmelder: Niels Bo Poulsen.

Det her anmeldte værk er en omfattende og særdeles smuk bog om det tyske kystforsvar i Nordjylland. De to bind behandler både de militære og civile aspekter af befæstningsanlæggene, og de rækker samtidig frem i tid, idet også efterkrigstidens brug af anlæggene og de tyske bunkeres indplacering i erindringskulturen er dækket.

Bind 1 er forfattet af lederen af Bunkermuseum Hanstholm, Jens Andersen, Danmarks mest kyndige historiker mht. de tyske befæstningsanlæg og nazisternes invasionsforsvar. I dette bind fokuseres på de militære sider af befæstningsbyggeriet. Med sine omkring 300 sider giver bind 1 en omfattende og mange facetteret indføring i de tyske militære anlægs funktion, opbygning og placering i det nordjyske område. Der er fortrinsvist tale om en kronologisk ordnet tekst, der sætter befæstningsbyggerierne ind i deres strategiske kontekst, samtidig med at de lokale forhold, nationale såvel som regionale, indgår. Sammenhængen mellem Atlantvolden og krigens øvrige fronter medførte eksempelvis, at man fra tysk side i en periode, hvor man frygtede, at den sovjetiske Østersøflåde ville foretage et udbrud gennem de danske stræder for at nå Storbritannien, placerede en væsentlig del af sit skydende materiel langs sejlruterne i de indre danske farvande for så senere at flytte det til bl.a. Nordjylland. Siden flyttedes en del artilleri ud af Nordjylland, som reaktion på en øget frygt for en allieret landgang omkring Esbjerg, hvorfor dette område pludseligt fik tillagt tyngde af tyskerne.

Den kronologiske gennemgang "blødes op" af et kapitel om Regelbau-systemet og af et kapitel, hvori et støttepunkts anatomi gennemgås – konkret er der tale om Løkken og det støttepunkt der placeredes her. Man er i meget kompetent selskab, når Jens Andersen fører pennen, og der gives gode, pædagogiske indføringer i hvordan principperne i forsvaret var. Herunder hvilke ændringer, der skete over tid i de tyske doktriner, i det anvendte materiel og den påtænkte brug af det. Stedvist bliver stoffet lovligt mættet, ligesom der er enkelte mindre gentagelser, men alt i alt er der tale

om velskrevne tekster, som skaber overblik og giver forståelse for kompleksiteten i arbejdet med at opbygge det tyske kystforsvar i Danmark.

Man savner lidt mere analyse af dynamikkerne i det tyske invasionsforsvar. Selv om det flere gange nævnes, hvordan Hitler personligt var med til at skabe doktrinerne for befæstningsanlæggenes opbygning og kamp, tilbydes læseren ikke en samlet drøftelse af, hvilke faktorer der skabte doktriningrundlaget for det tyske kystforsvar. Ligeledes nævnes det pletvist i bind 1, at arbejdet med at bygge stillinger blev forsinket, antog nye former undervejs eller var præget af manglende koordinering mellem de tre værn. Man finder dog ikke en analyse af, hvad dette siger om værnemagtens (manglende?) evne til værnssfælles tænkning eller om de tyske militære stabes (begrænsede?) effektivitet og planlægningsmæssige kapacitet. I den forstand er der tale om et relativt udredende bind, hvis styrke ligger i forfatterens enorme viden om de tyske befæstningsanlæg i Nordjylland og i hans gode kendskab til de tyske væbnede styrker og befæstningsanlæg i øvrigt.

Første bind afrundes af et appendiks. Heri gennemgås, med afsæt i gode, detaljerede kort og korte faktatekster, de enkelte anlæg - herunder deres nuværende bevaringsgrad og tilgængelighed. Bind 2 har en bredere forfatterskare, idet Jens Andersen her har fået selskab af Chrestina Dahl, Henrik Gjøde Nielsen og Knud Knudsen - de to første er museumsinspektører tilknyttet henholdsvis Hirtshals Museum og Nordjyllands Kystmuseum, sidstnævnte er lektor i historie ved Aalborg Universitet.

Dette bind indledes med et kapitel om den arbejdsstyrke, der byggede de tyske bunkere. Der var fortrinsvis væsentligt tale om danske arbejdere og danske firmaer, selv om også tyske soldater lejlighedsvis deltog i indsatsen, f.eks. når der skulle støbes i døgndrift. Kapitlet udvider den eksisterende forskning gennem god brug af bl.a. fagforeningsarkiver. Det tegner et afrundet og spændene billede af den mangfoldige skare af mænd, som deltog i

anlægsarbejderne. Der var tale om byggerier, der krævede store mængder af arbejdskraft. Derfor var en væsentlig del af arbejdsstyrken udefrakommende, hvilket fik lokalsamfundene til at svulme op. Samtidig var arbejdet gennemgående velbetalt og de to forhold skabte i forening Klondyke-lignende forhold flere steder. Kapitlets forfatter holder dog tungen lige i munden, og overdramatiserer ikke, ligesom han kommer fint rundt om emnets mere "tørre sider" med bl.a. beskrivelse af bolig- og transportforhold. Han behandler også emner som lønkontrol og (fraværet af) sabotage. Der er enkelte temaer, man savner i kapitlet. Her tænkes på, at det havde været ønskeligt, om de tyske institutioner, som havde indflydelse på arbejdet, dvs. Organisation Todt, fæstningspionererne mm., blev præsenteret for læseren. Det samme gælder den nazistiske organisation, DNSAPs Arbejdsfront. Alle disse instanser nævnes i teksten, men uden særlig dybde.

Desuden er der hverken i det her nævnte kapitel, eller i bogen i øvrigt, noget om tyskernes krigsfanger som mulige tvangsarbejdere. Det vides, at sådanne blev brugt bl.a. ved Esbjerg og på Djursland, selv om omfanget var langt mindre end i udlandet. Anvendtes også tvangsarbejdere i Nordjylland? Man savner ligeledes en beskrivelse af kvindernes rolle. Godt nok var byggeriet mandearbejde, men der var kvinder i kantiner, marketenderier og andre funktioner, der opstod i takt med, at de udefrakommende arbejdere skulle betjenes.

Visse af ovennævnte emner behandles dog indirekte i det efterfølgende kapitel af Jens Andersen. Kapitlet handler om civilsamfundet og værnemagten og heri ser man, hvordan det tyske invasionsforsvar fik stor indflydelse på de områder, de lå i. Det rakte fra tvangsflytning af hele befolkningen i bysamfundet Hansted til afspærring af områder, begrænsninger i fiskernes muligheder for at udøve deres erhverv og til sammenstød med tyske soldater. Særligt i landområderne var evnen til konfliktregulering dog tilsyneladende god på begge sider, og det var fortrinsvist i de større byer, at sammenstød og tyske overgreb fandt sted. Kapitlet viser også,

hvordan en distinkt gruppe af soldater blev oplevet af befolkningen, nemlig "russersoldaterne" – de sovjetborgere i tysk uniform, som stedvist var indsat i bevogtningen af Atlantvolden.

Dernæst følger et kapitel forfattet af Henrik Gjøde Nielsen om bevogtningen og oprydningen af de forladte befæstningsanlæg efter befrielsen. Det er et ganske kort kapitel, men giver en fin gennemgang af denne vinkel, herunder mine- og ammunitionsrydning. Man savner dog oplysning om de britiske befrielsestroppers besigtigelse af anlæggene, herunder hvad deres retrospektive vurdering af det tyske invasionsforsvar i Danmark var. Men måske er der simpelthen ikke bevaret kildemateriale om den sag?

Samme forfatter står bag de tre næste kapitler. De handler om det danske forsvars brug af de tyske befæstningsanlæg i Nordjylland efter 1945. Det første af de tre kapitler er overbliksskabende og gennemgår, med udgangspunkt i Forsvarets rapport fra 1946 om kystbefæstningsanlæg, hele det nordjyske område. Problemet var, som forfatteren redegør for, at de tyske anlæg vendte "den forkerte vej" i forhold til det stadig klarere trusselsbillede fra øst. Som konsekvens heraf fik næsten ingen af de tyske anlæg i Nordjylland en væsentlig rolle i koldkrigsforsvaret, hvilket naturligvis står i skærende kontrast til udbygningsgraden under krigen. Ikke desto mindre viser forfatteren, at ganske mange bunkere og andre installationer faktisk blev genanvendt f.eks. til opbevaring eller som beskyttelses- og kommunikationselementer for lokalforsvaret. Det tyske forsvarsanlæg, som i høj grad fik en renæssance, blev det ved Frederikshavn beliggende Bangsbofort, som af samme årsag har sit eget kapitel. Det efterfølgende kapitel om Forsvarets udnyttelse af det tidligere tyske batteri ved Hals, er bogens svageste. Kapitlet bærer præg af, at kilderne vidst har styret skrivningen i overdreven grad, idet der stedvist er ganske mange oplysninger, mens der i forhold til andre aspekter af emnet er meget få. Tillige parafraseres meget detaljeret over en skrivelse fra Forsvaret om den påtænkte nedrivning af anlæggene ved Hals, ligesom de efterfølgende

dokumenter i samme sag fylder uforholdsmæssigt meget i teksten. Kapitlet ændrer på den måde helt karakter undervejs, og det ender med at minde om et optryk af kommunale sagsakter. Disse punkter til trods er det godt, at de nævnte kapitler indgår i bogen. De er trods alt spændene og interessant koldkrigshistorie om to af Forsvarets anlæg i Nordjylland.

I kapitlet "Fra skamletter til kulturminde" ser Chrestina Dahl på den offentlige debat om Atlantvoldens bunkere efter 1945. Hun viser, hvordan de ellers så lukkede og hemmeligholdte tyske anlæg pirrede nysgerrigheden og blev genstand for "rejsebeskrivelser" i befrielsessommerens aviser. Nyhedens interesse falmede dog hurtigt. Derefter blev bunkerne italesat som erhvervsmæssigt hæmmende (for turistindustrien), landskabeligt skæmmende eller som decideret farlige (i forbindelse med ulykker i og omkring dem). Hun påviser, hvordan der over tid skabtes en noget uklar praksis for nedrivning af enkelte bunkere – uden ansvarsfordelingen mellem myndigheder helt var klar, og uden at nedrivningsarbejderne synes at have været tænkt ind i en større sammenhæng, hvor kulturhistoriske og andre hensyn blev taget i betragtning. Kapitlet viser også, hvordan en fremvoksende museums- og oplevelsesindustri voksede frem – startende med Danmarks første bunkermuseum i den tidligere 38 cm-kanonstilling i Hanstholm. Der er tale om et særdeles godt kapitel i bogen, som på smuk vis undersøger den historiebrug, som de tyske anlæg har været genstand for i efterkrigstiden. Kapitlet bliver måske lovligt indforstået enkelte steder, idet de faser som faghistorikerne inddeler erindringskulturen om besættelsen i, anvendes uden nærmere forklaring for evt. "almindelige læsere".

Bogens to sidste kapitler er skrevet af Henrik Gjøde Nielsen. De er begge korte, men bidrager fint til helheden, da de tager yderligere to væsentlige aspekter af emnet op. Det første af disse handler om brugen af bunkere til andet end militære formål. Dette kapitel støtter sig til en række fotos af bunkere, som er anvendt til vinkældre, underlag for strandbarer, kulisser i film eller som

genstand for kunstnerisk virke som eksempelvis musik. Kapitlet er kort, men godt. Det samme gælder det efterfølgende kapitel om bunkeræstetik. Her startes ved Fort Douaumont under slaget ved Verdun i 1916. Fortets angivelige magnetiske kraft i forhold til at drage angriberne til sig tages som afsæt for at drøfte den fascinationskraft bunkerne i landskabet har. Vi kommer forbi Hitlers personlige involvering i udformningen af Atlantvolden, omkring den franske arkitekt Paul Virilios fascination af de tyske "betonaltre" i det bretonske landskab – en oplevelse, som gav ham en pionerrolle i udforskningen af bunkernes æstetik. Herfra bevæger vi os forbi Elle-Marie Ejdrup Hansens Fredsskulptur 1995 – den berømte (og berygtede) lyslinje langs vestkysten, som skulle markere befrielsesjubilæet. Derpå gennemgås en række andre kunstprojekter forbundet med de tyske befæstningsanlæg, eksempelvis opsætningen af det stiliserede kolonihavehus Vindblæs på en bunker i Vigsø. Det er efter denne anmelders opfattelse en lille manko ved kapitlet, at forfatteren ikke medtænker den bunkerfascination, som kommer til udtryk gennem udforskning af bunkers. Dette aspekt berøres kort i det tidligere nævnte kapitel af Chrestina Dahl, men ingen steder i bogen udfoldes problemstillingen for alvor, selv om de mange nedbrudte murstensspærringer af bunkernes indgange vidner om, at dette er et almindeligt forekommende fænomen.

Bogens store kvalitet er samtidig dens mulige akilleshæl. Der er på en del punkter tale om et specialstudium, som med sin store detaljerighed og udredende karakter nok særligt appellerer til virkeligt interesserede læsere. De vil til gengæld blive rigt belønnet. Andre med en moderat interesse for emnet vil dog kunne glædes over, hvor bredtfavnende de to bind er. Derfor vil mange nok læse et eller flere kapitler for at blive klogere på netop deres emne. En ting vil få alle sådanne læsere til at blive hængende lidt længere end nødvendigt: Det rige billedmateriale som gør bogen til en sand fornøjelse at bladere i. Det gælder ikke mindst de mange nutidige farvefotos på helsides opslag. I det gennemillustrerede værks smukke billeder gemmer der sig mange små selvstændige historier

om de tyske befæstningsanlægs fortid og nutid – og fremtid: Fra byggepladser over kampklare anlæg til forvitrede og graffitiovermalede ruiner.

